

iz seoske zajednice, apstraktne demonske vještice uvijek se očituju kao pluralni fenomen. Tragom navedenoga, što se tiče kategorije prostora, susret sa socijalnim aspektom vještice, naravno, odvija se uvijek u okvirima seoske zajednice, dok se nokturalni susreti s nadnaravnim aspektima vješticiarstva (noćne vještice) ostvaruju u liminalnim prostorima (izvan sela – šume, raskršća, u neposrednoj blizini vode). Pritom se seoska vještica nalazi na graničju između zavidne vještice susjeda (u okrilju međususjedskih odnosa) i demonskih noćnih vještica (noćni nadnaravni doživljaji).

Navedenom knjigom Mirjam Mencej podastire da je vjerovanje u vještice još uvijek živo te iako o njima kazivači govore u prošlom vremenu, o njima svjedoče vlastitim iskustvom ili iskustvima poznanika. Osim toga, autorica je utvrdila da navedene tri vrste vještica (odnosno, četiri, ako uzmemo u obzir i protivnike/protivnice vještica) i dvije dimenzije vješticiarstva imaju svoje funkcije, specifičnosti i razlike u načinu obrane i pritom se ostvaruju i različiti diskursi o spomenutim vješticijima fenomenima, a kategorija liminalnosti se pritom očituje upravo kao osobina svih triju vrsta vještica. Naime, i dok se demotehnike susjedske vještice odvijaju na liminalnom prostoru između susjeda, na granici mojega i tvojega prostora, a seoska vještica predstavlja liminalnu osobu na granici sigurnoga svijeta u selu i tuđega svijeta na drugoj strani granice, nadnaravna noćna vještica upravo ostvaruje prodor onoga svijeta u ovaj, naš svijet.

Vjerujem da bi navedena metodološki iznimno koncipirana knjiga, a koja, među ostalim – što bih istakla kao posebno vrijedno – pokazuje današnje stanje vjerovanja u vješticije fenomene, svakako trebala inducirati, čini mi se, dugo očekivani zahvat u našoj folkloristici, etnologiji i kulturnoj antropologiji u ostvarivanju slične "demotehnike" u istraživanju seoskoga vješticiarstva.

Suzana MARJANIĆ

Kulturni bestijarij, ur. Suzana Marjanić, Antonija Zaradija Kiš, Institut za etnologiju i folkloristiku, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2007., 789 str.

Odnos ljudskih bića prema životinjama definitivno se nametnuo kao jedno od važnih etičkih pitanja današnjice pa se i na razini društvenog iskustva i na teorijskoj razini može primijetiti da životinje napokon postaju temom i problemom. Premda zahtjev da se čovjek prema životinjama odnosi s poštovanjem kakvo iziskuje poštovanje života kao takva zasad funkcionira više kao ideja nego kao norma, ipak bi se u činjenici da su se u nas unatrag zadnjih desetak godina počele objavljivati studije, knjige i zbornici iz područja kulturne animalistike trebao prepoznati važan napredak u tom smislu.

Tako valja tretirati djela Željka Zorice *Usnuli čuvari grada Zagreba ili fantastični bestijarij* (1996.) i *Fantastični bestijarij Hrvatske 2* (2000.), kao i knjigu Nikole Viskovića *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji* (1996.) te zbornik radova *Kulturna animalistika* (1997.). Domaća etnologija, folkloristika i kulturna antropologija poznaju otprije još neke kul-

turnoanimalističke i zooleksičke radove, pri čemu prednjači ime hrvatskog zoologa Miroslava Hirtza, ali pojavljivanje opsežnog zbornika *Kulturni bestijarij*, koji su uredile Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš, dosad je najveći doprinos ovom interdisciplinarnom humanističkom području u nas. Polazeći od toga da je u suvremenim znanostima društveno-humanističke provenijencije zavladao doba raznovrsnih antropologija, urednice zbornika *Kulturni bestijarij* kritiziraju neukusno i nepravedno udžbeničko određenje kulturne antropologije kao one koja se bavi isključivo "ljudima kao kulturnim životinjama" te specističku, diskriminativnu ideologiju izraženu "propustom u stavu i postupcima da se bilo kojem neljudskom biću prida jednaki obzir i poštovanje". Da bi životinje dospjele do statusa aktivnih subjekata, nedostato je, iz perspektive urednica, da se njima bave samo biologija i etologija, već je nužno iniciranje antropologije životinja.

Takva urednička ambicija rezultirala je zbornikom koji nadilazi preskromnu intenciju da figurira kao "priručnik kulturne zoologije", jer veći dio od 37 okupljenih radova nipošto nije samo informativan već štoviše otvara i zasijeca u pretežno nepoznata polja i dosad neafirmiranu problematiku, služeći se pritom originalnim pristupima i inovativnim promišljanjima građe. Posebna je pozornost posvećena rasporedu članaka radi postizanja smislene strukture zbornika, pa je tako radi preglednosti *Kulturni bestijarij* podijeljen na sedam poglavlja sljedećih naziva: "Biblijska duhovnost životinja", "Iz mitske i etno faune", "Boškarin i puh: od eksponata do 'specijaliteta'", "Zoolingvistika", "Litterarum bestia", "Animalistički ekofeminizam", "Machina animata i prava životinja". Već ti nazivi sugeriraju postojanje užih i širih konteksta bavljenja životinjskim temama, pa su poglavlja dakako nejednakih duljina i načinjena od različitog broja priloga. I sami su prilozi raznorodnog karaktera, od eseja i prikaza knjiga preko terenskih istraživanja i analiza sadržaja pa do teorijskih diskusija. Neke se autorice i autori priklanjaju istraživanju slavenske etnološke, mitske i literarne tradicije ili pak iščitavanju biblijskog korpusa tekstova, što ih vodi ka pronalaženju, a onda i tumačenju simbolike životinje i životinjskoga (Antonija Zaradija Kiš, Aleksandar V. Gura, Pieter Plas, Ivan Lozica, Jadranka Grbić), druge/i analiziraju poziciju životinje unutar jezika, profilirajući suvremena zapažanja i pristupe zoolingvistike (Nikola Visković, Stipe Kekez, Mira Menac-Mihalić), a treće/i proučavaju pojavljivanja figura životinja ili pak stvarnih životinja u najrazličitijim aspektima kulturnog života lokalnih i ne samo lokalnih zajednica (Nives Rittig-Beljak, Renata Jambrešić Kirin, Igor Lasić). Integriranje ekološke i feminističke perspektive iznjedrilo je nekoliko vrlo zanimljivih tema (Sanja Kajinić, Mirela Holy, Snježana Klopotan), isto kao što je interes pojedinih autorica i autora za etičku i legislativnu dimenziju pitanja životinja zacrtao provokativno područje istraživanja i propitivanja životinjskih prava (Rajka Polić, Boris Beck, Suzana Marjanić). Određen je broj tekstova posvećen važnim književnim i znanstvenim naslovima te literarnim opusima i autorima koji na ovaj ili onaj način omogućuju osvjetljavanje pojedinih aspekata kulturne zoologije (Zlata Šundalić, Lada Čale Feldman, Hrvoje Jurić).

Životinjsko i animalno se tako iz teksta u tekst seli i premješta iz pučkih predodžbi u umjetničke performanse, iz biblijskih referenci u udžbeničke upotrebe, iz medijskih politika u popularnokulturne prakse, iz jezičnih formulacija u vizualne predodžbe. Zajedničko je svim okupljenim tekstovima ipak to da nedvosmisleno upućuju na prisutnost životinja u ljudskom životu, a time i u jeziku, umjetnosti i mitologiji, kao i da demistificiraju i dekonstruiraju antropomorfizam u našim pokušajima razumijevanja životinja. Za etičko, a svakako i političko premošćivanje barijere čovjek/životinja koje bi na koncu izrodilo "egalitarizam svemoći svih vrsta", ako se on uopće može u potpunosti doseći, neprocjenjivo je koristan u ovome zborniku iskazan tip znanstvenog angažmana. On se temelji na uviđanju mogućnosti i potrebe za istraživanjima prividno efemerne, često zaobilažene životinjske teme na različitim razinama i unutar različitih disciplina.

U skladu s konceptom bestijarija i njegovim značenjskim derivacijama kroz književnu povijest, zbornik je grafički opremljen prikladnim ilustracijama i fotografijama životinjskih

motiva, koje se raznolikošću i efektnošću odlično uklapaju u multidisciplinarna nastojanja s izborom tekstova, a dojam o obuhvatnosti i ambicioznosti čitavog projekta i zbornika dodatno je osnažen činjenicom da je tek manji dio tekstova preuzet iz već objavljenih časopisa i autorskih knjiga, a glavnina je napisana namjenski za ovu prigodu.

Ozren BITI

Edgar Morin, Čovjek i smrt, prevela Branka Paunović, Scarabeus-naklada, Zagreb 2005., 479 str. (Biblioteka Imago)

Edgar Morin, autor knjiga iz područja antroposociologije, sociologije kulture, političke sociologije, socijalne i kulturne antropologije, angažiran kad je riječ o globalizaciji terorizma, o izraelsko-palestinskom problemu, o ratu jezika, o protuislamskom stanju duha u Americi, prijevodom knjige s temom antropologije smrti prvi se puta predstavlja našoj široj čitateljskoj publici i kao antropotanolog. Srećom, prijevod njegove knjige *Čovjek i smrt* bio nam je dostupan već 1981. godine u prijevodu Branka Jelića i u izdanju Beogradskoga izdavačko-grafičkog zavoda. Pritom bih pridodala kako je grafičko uređenje beogradskoga izdanja daleko privlačnije od ovdje prikazanoga jer pored čitatelju primamljivije naslovnice beogradski je izdavač (urednik: Ivan Čolović) pridodao i grafičke priloge (izbor ilustracija: Nicole Phelouzat).

Riječ je o temeljnom djelu iz antropologije smrti, prvi puta objavljenom 1951. godine, a navedeni hrvatski prijevod trećega izdanja na francuskom jeziku iz 2002. godine pored predgovora prvom izdanju sadrži i predgovor drugom izdanju (1970.), uvod iz 1976., predgovor iz 2002. godine te zaključak *Između neodređenog i beskonačnog* iz 1970. godine, u kojemu, među ostalim, francuski kulturolog detektira kako će, nakon što budu svladani neimaština i glavne bolesti, starenje postati jednim od problema na koje će se najviše usmjeravati istraživanja, a njegovo rješavanje jednim od glavnih izvora napretka civilizacije.

Upravo knjiga *Čovjek i smrt* – koju je autor strukturirao u pet cjelina: "Opći uvod", "Prva shvaćanja smrti", "Kristalizacija shvaćanja smrti kroz povijest", "Suvremena kriza i kriza u shvaćanju smrti" te posljednje poglavlje pod nazivom "Tanatologija i djelovanje protiv smrti" – a koju je pisao u razdoblju između 1948. i 1950. godine, kako svjedoči u knjizi *Izgubljena paradigma: ljudska priroda* (1973.), kad je tražio točku spoja i razdora između biologije i znanosti o čovjeku – demonstrira da je antropologija izgleda moguća jedino kao antropologija smrti. Sjedinjujući, primjerice, filozofijske, povijesne, psihologijske, psihoanalitičke, sociološke, psihosociološke, etnološke, antropološke, biološke spoznaje o fenomenu smrti, Edgar Morin u okviru kulturne antropologije, odnosno svojega koncepta genetičke antropologije, između ostaloga, istražuje dualističnost čovjekova stava prema smrti – izlaganje smrtnoj opasnosti i užasavanje od smrti – kao ono što najdublje određuje ljudsku bit; demonstrira kako je čovjek zagospodario smrću pomoću magije i mita; zaključuje kako su običaji i vjerovanja vezana za smrt najiskonskije područje naših civilizacija; pokazuje kako su dva glavna vjerovanja – vjerovanje u smrt i ponovno rođenje, zahvaljujući preseljenju duše, te